

„Ova mržnja stara“ - Nazor i stereotipi o Talijanima u hrvatskoj štokavskoj književnosti

Inoslav Bešker
Università di Bologna, Italia
University of Bologna, Italy

UDK: 821.163.42.09 Nazor, V. :
316.647.8(=131.1)
Izvorni znanstveni rad
Original Refereed Article

Sažetak

Na heteropredodžbe o istarskim i dalmatinskim Slavenima koje talijanski književni imperijalistički iredentizam, poput D'Annunziova, preuzima iz poklada mletačkoga kolonijalnog iskustva kao stereotipe, Nazor odgovara antikolonijalnim stereotipima, koje preuzima mahom od Šenoe; „orijentalizmu“ suprotstavlja slavenstvo, talijanskome i „rimskome“ nacionalnom mitu slavenski mit.

Ključne riječi: Nazor, Talijani, stereotipi, kolonijalizam, imagologija

1. Uvod

Praktički nema živa čitatelja koji je prošao kroz hrvatske osnovne škole a da se nije u više navrata namjerio na *Velog Jožu* (1908), neizostavnu stavku dječje lektire, opće mjesto u hrvatskoj književnosti XX stoljeća. I da nije ondje našao stereotipan prikaz Mlečanina kao podla, pokvarena, koristoljubiva čovjeka, fizički i duhovno sitna, upravo Mlečića, uvijek spremnoga da se okoristi hrvatskom dobrodušnošću, naivnošću te, ponajviše, neslogom koja je, eto, izložila propasti i istarske divove.

Može li se tom djelu, slici koju on nudi o Mlečanima i zapravo Talijanima (ukoliko je na djelu *pars pro toto*), te u slici koju on nudi o Hrvatima, a i inim slikama o Talijanima i Hrvatima u Nazorovu opusu, pristupiti s imagološkoga ili inoga komparatističkog stanovišta? Može li se tako iznaći neki nov ili barem revidiran kut gledanja na jedno od definitivno općih mjesta hrvatske nacionalne literature? Na ova pitanja pokušat ćemo odgovoriti kasnije, pošto prvo iznesemo korpus istraživanja, a tek onda moguće teorijske ključeve umjesto da, kanonski, prvo iz špila izvučemo neku od teorija u modi, a onda razapnemo djela na njezinu Prokrustovu postelju, režući prije objavljivanja sve što se uklapa, a natežući ono što samo po sebi ne bi dostajalo.

2. Nacije u Nazorovu djelu

U *Velom Joži* autor Vladimir Nazor izlaže scottovski crno-bijelu sliku živahnim, regbi reporterskim jezikom, dušom i perom na strani onih osviještenih hrvatskih osvetnika koji su napokon našli snage i vještine Mlečićima vratiti žao za sramotu:

a u lađi robovi: momci i dica, sve naša krv, naša braća što ih krvnici pohvatali, ili kupili u Grka i Židova da ih prevezu u Polu i prodadu. A mi, udri mlatom po okovima i grli jadrnike; Mlečiću konop za vrat pa ga penji na križeve. - Vratili bismo se zorom na Neretvu. Sužnjevi plakali od radosti a Mlečići visili kao gnjilo voće o grani.

Četiri godine ranije objavljeni su *Hrvatski kraljevi (Knjiga o kraljevima hrvatskijem, 1904)*, gdje

*Sinovac Bornin, bane Ladislave,
Mletačku lađu po pučini tjera.
S palube kliče: – Nećeš spasti glave
Nevjerna psino, već je puna mjera. –*

Poput Ladislava (*Ladislav*), koji Mlečića naziva „nevjernom psinom“, i Inoslav (*Olujin ženik*) konstatira ono što mu je notorno: ...*mletačka paščad*. Mlečić je himben i prevarant, kako u toj knjizi galijot na samrti (*Pod palubom*) poručuje malom bratu na slobodi, preporučujući mu mržnju:

*Kaži mu, što je himba i prijevarena.
Nek znade, što je lanac, bič i veslo,
I kako bukti ova mržnja stara.*

Mlečić je drzak, otmičar i silovatelj, u njega nema vjere (*Otmica djevojaka*):

*Zarobio Mlečić drski...
(...)
- Prosti, Bože, krvnicima,
Što me tužnu na to sile!
Koliko su od njih dosad
Majke naše pretrpile! –
(...)
U Mlečića nema vjere!*

Kletva na Mlečića ne manjka ni u *Medvjedu Brundu* (1915):

*..a Mlečići kleti
konop dr'ješe...*

Doduše, kada Nazor sâm svoga *Brundu* (tako ga deklinira, uzalud nas upućujući da je na prvom slogu naglasak dug uzlazan) preprijeva na talijanski (*L'orso Brundo, 1942*), iz tih stihova su iščezli i Mlečić i kletva, čak i konop:

*Sciolte son le vele, alzate
L'ancore...
[Razvijena su jedra, podignuta
sidra...]*

U pismu Ivanu „Goranu“ Kovačiću nepoznata nadnevka 1942. (Nazor, 1977c: 37). Nazor spominje da Tinu Ujeviću *nije (...) pravo što sam iz hrvat. teksta BRUNDE izbacio toliko kitica*, ali ne spominje rezone prepravaka, kamoli zašto je tu i sam hinio. U svakom slučaju, nije mu bilo o glavu poći u partizane, a tamo kad je stigao, u Slunju 10. 1. 1943., ovako govori partizanima (*S partizanima*):

...ovo je prvi put da se Hrvati napokon tuku za sebe.

I zbilja: od vremena, kad su vladali naši stari hrvatski kraljevi, Hrvati su uvijek bili primorani boriti se za nekog drugog, za Habsburgovce, za neke ugarske kraljeve; pa onda ih je Jelačić sakupio da se bore protiv Mađara za Franju Josipa; borili su se s jednim generalom, pa s drugim, pa s trećim, za tuđe prohibitke, a nikada da su ti jadni Hrvati dali svoju krv za svoju zemlju. Naši su se Hrvati borili u Italiji, a jadna im žena, nije kod kuće imala no jednu kravicu ili kozu, i istu su joj plijenili.

Sada nije tako! Dajemo svoju krv, ali je dajemo za sebe. Kad imamo taj osjećaj u sebi, onda se drugačije diše i radi, jer znamo zašto ginemo (pljesak). Uspomena će na vas u povijesti ostati dok naroda bude, a njega će biti i ostat će ako vi sada ne pustite da ga Talijani i Njemci satru.

Govorim kao Hrvat, vi, junački komunisti, borite se i radite po komunističkim metodama. To znači boriti se, braniti se, ne dati se! Vi ste prvi, koji možete hrvatski narod spasiti iz kritičnog momenta, u kojem se nalazio do prekjučer...“ (u Slunju, 10. 1. 1943.).

Nedugo zatim, pišući partizansku budnicu *Pjesmu o pesti* (objavljenu u *Borbi* 8. 2. 1943., poznatiju po prvom stihu: *Uz Tita i Staljina*), Nazor (u indirektnoj polemici s Kerubinom Šegvićem) rezolutno i nimalo miroljubivo tvrdi:

*Rod prastari svi smo,
a Goti mi nismo:
Slavenstva smo drevnoga
čest;
tko drukčije kaže
pa kleveće i laže,
osjetit' našu će
pest!*

Autor dakle, u povijesnom kontekstu sasvim drukčijemu od austrougarskoga (u kojemu su nastali *Hrvatski kraljevi*, *Slavenske legende*, pa i *Veli Jože* i *Medvjed Brundo*), tu sâm nudi ključ i poveznicu, spominjući (i svoje) stare hrvatske kraljeve i drevno slavenstvo.

Hrvatska nacionalna pripadnost i njezina slavenska ukorijenjenost jedan je od tematskih lajtmotiva Nazorova poetskoga i proznog stvaralaštva od *Slavenskih legendi* (1900), *Pjesama naroda hrvatskoga* (1902), *Knjige o kraljevima hrvatskijem* (1904), preko ogorčenoga ali optimističnoga introspektivnoga novog uvoda u *Hrvatske kraljeve* („Rekoše: ‘Vi ste uv’jek bili roblje’“, 1931), do govora zabilježenih u dnevniku *S partizanima* (1945). Povijesne peripetije i Nazor nerijetko oslikava sučeljavanjem sa susjednim nacijama *ante litteram*, osobito Talijanima, ne žacajući se negativnih stereotipa, iako je stasao i pod utjecajem talijanske književnosti i kulture.

U dosadašnjoj literaturi ti su utjecaji dovoljno ilustrirani i dokumentirani, pa ovdje ne treba nego letimice rezimirati: Naučio je čitati i pisati na talijanskim knjigama, mati mu je deklamirala Fusinata i Manzoniya, sam je spominjao da je još kao dječak čitao knjige na talijanskome, među kojima su bile *Ilijada* u proznom prijevodu i *Orlando furioso*. Prvu prvcatu pjesmu, o imendanu svoje majke, napisao je na talijanskome 14. 7. 1890. (i Preradović je propjevao na njemačkome), počevši već tada samokritikom s okusom koketiranja:

*Scusa, madre gentil, se con non dolce
Voce mi metto ad innalzarti un canto...
(Oprosti, ljubazna majko, ako ne baš nježnim /
glasom se trudim uzdići ti moj pjev.)*

U splitskoj Realci se družio i „nadmetao“ s Milanom Begovićem, kada nastaju simultano i hrvatski stihovi s programskim naslovima (*Iskra*; *Prosvjeta*) i prepjevi odnosno originalni stihovi na talijanskome (*Il diritto croato*; *Il Rinnovamento*). Begoviću je posvetio i zbirku soneta na talijanskome *Inverno nordico. Al poeta M.B.* (Nordijska zima. Pjesniku M. B.), odaslanu iz Graza 1905 (Nazor, 1977a: 421-424). Evo samo prve strofe, koja nipošto nije tek odsjaj Carduccija:

*Favoleggiano ancor nauti e poeti
Che quando muore il cigno peregrino,
Come tributo a' giorni suoi più lieti,
Scioglie alla notte un cantico divino.
(Pričaju i dalje mornari i poeti / Da labud kada lutajuć umire, / Za danak
dnima nekad radosnima / Kroz noć razvije božanstvenu pjesmu.)*

Napokon, još prije toga, Nazor je i kao suplent na gimnazijama u Kraljevini Dalmaciji predavao ne samo na hrvatskome (Split, Zadar), nego i na talijanskome (Zadar).

Nazor će se kroz duga desetljeća pisanja nerijetko pozivati na talijanske pjesnike, a Dantea će čak nazivati ocem u *Pjesmama iz šikare* (1920), gdje ogorčeno uspoređuje našu (tadašnju?) stvarnost s poetskim svijetom pisca *Božanstvene komedije*:

*Mi smo bez raja i bez pakla. – Močvarna
Dolina gdje se guramo i glodemo.
Epskih strahota nema tvog Inferna.
U našem paklu gadniji je smrad
I dublja tama (...)
Naš Bog se davno raspade i rasplinu.
Il se tek miče iz najtiše tajnosti
Dubljina naših. Il još čeka, kada će
Lucifer nov iz našeg zla se roditi
I pakô dupsti (...)*

To proročanstvo, koje se dosad ostvarilo tek dvaput, Nazor je doživio samo jednom. I tada, na Sutjesci (1943), dakle u partizanskom ratu protiv ustaške saveznice Italije, u paroksizmu neprijateljstva i borbe za preživljavanje, nedaleko od Ljubina groba, Nazor citira Leopardija: *matrigna natura* (maćeha priroda). Pod bukvama na Durmitoru (25. 5. 1943.), u sasma drukčijem raspoloženju (*Kakav rat! Kakvi Nijemci, četnici i partizani? O sveobuhvatljiva romantiko, samo si ti vječna i realna, sve je drugo samo dim i magla!*), stari Pan piše pjesmu o Ariostu (*Messer Lodoviko*). I sve to bilježi u dnevnik *S partizanima*. Piše (1944.) i odu *Garibaldi* (Nazor, 1977b: 129).

U svojim pismima (Nazor, 1977f: 271, 20, 134) o Talijanima govori samo i isključivo pohvalno: Manzoni i Ariosto su mu *velikani*, *Dante je – Dante*, a i drugdje ga spominje, više no ikoga. Pozitivno se izražava i o Foscolu i Alfieriju. Nigdje u pismima ni traga idiosinkrazijama koje smo našli u poetskim tekstovima.

Napokon, Nazor na talijanskome piše, prevodi s njega i na njega (sva VII. knjiga njegovih *Sabranih djela* puna je prepjevâ na talijanski koji kliže glatko), jamačno i misli i na talijanskome. Na temelju tekstova u *Sabranim djelima* može se zaključiti da je njegov bilingvizam mogao *proći kao monolingvizam u oba ta jezika* (da se poslužimo jednom od definicija bilingvalne osobe koju daje Grosjean 1982: 231). Istinabog, u pismu Begoviću (3. 1. 1925.) (Nazor, 1977f: 15), gotovo da opet koketira sa skromnošću:

*Od 1895. pa sve do 1924. bio sam sasvim zapustio pisanje u talij.
jeziku, nikad ni jednog stiha, pa kako bih ja najedanput pisao „kao
pravi Talijan“, kako veli Puccini?*

Da to ipak nije samo poza govori deset godina pozniya bilješka 12. 2. 1934. (Nazor, 1977e: 68) gdje kaže kako je opazio da su prijevodi koje je uručio Mariju Pucciniju

pisani *po načinu iz Carduccijevih i D'Annunziovih godina*, pa je oćutio potrebu doći *do svoga novog stila* na talijanskome. I našao ga je, što možemo ilustrirati ulomcima ovih prijevoda *Zaboravljena svjetla* Olinka Delorka (koji je sam pak prepjevao Dantea na hrvatski) i *Belog mosta* Goranova:

*Nelle torbide altezze d'una casa
che l'ombra avvolge, un lumaticino splende;
palpita vivamente, e il suo giallastro
raggio; dall'alto, giù nell'acqua scende.
(U nejasnoj visini neke kuće, / opkoljene zidovima mraka, / živo treperi
jedno malo svjetlo / pavši po vodi s dva žučkasta traka. – Delorko)
Balzò oltre il fiume.
Ha schiena inarcata.
Bianco come latte,
Come vel di fata.
(Preskòčil je reko, / V hrptu se je svil, / Bel ko čisto mleko / I velo od vil. –
Goran Kovačić)*

Oćito, Nazor nije protivnik nego zaljubljenik talijanskog jezika, a još manje je protivnik talijanske kulture, poglavito književnosti. Dapaće, ponegdje slijedi Kukuljevićevu i Tommaseovu praksu interkulturalnih utjecaja koju će Trubeckoj (1920) nazvati *posudbama*.

Nazor je, međutim, ogorćen protivnik talijanske politike prožete iredentizmom. U dnevnik *S partizanima* (kolovoz, 1944), boraveći u Apuliji, bilježi riječi pune nepovjerenja spram Bonomija, Sforze i Orlanda, pa i liberalizma:

Bili su prvaci talijanske liberalne vlade, koja nam je koncem prvoga rata otela Goricu, Istru, gotovo sve otoke i dio Dalmacije. Eto ih opet na vladi, a, po onome, što već rekoše ili prešutješe, oni se nisu promijenili, iako su zasada pobijedeeni. Sigurno će raditi, da nam nanesu nepravde, štete i sramote kao i prije.

Ogorćen, rekosmo, iredentizmom (na koji ni sam nije imun, ako tu tvrdi da je Italija otela Goricu „nama“, ali barem ne svojata Trst), a još ogorćeniji kulturalnim kolonijalizmom. U Zadru je kao suplent slušao od talijanskih kolega da Hrvati nemaju svoje povijesti; čitajući *La nave* (Lađa) Gabrielea D'Annunzija naišao je na tvrdnju da vuci vladaju morem. Na to je odgovorio nerijetko vehementnom *Knjigom o kraljevima hrvatskijem* (višeput izdanom zatim, kao znak da je pogodio žicu publike, podjednako iritirane). Radeći u Pazinu i Koprnu nailazio je na slično podcjenjivanje Slavena, pa se čini da su i *Veli Jože* i *Slavenske legende* imali i oćigledan egzogen povod.

Povodi nisu uzmanjkali ni nakon prvoga svjetskog rata: na pamfletistićko i šovinistićko *Pismo Dalmatincima* (*Lettera ai Dalmati*, Venezia, 1919) Gabrielea

D'Annunzija Nazor je odmah 8. 3. 1919. odgovorio odlučno i odmjereno i danas aktualnom analizom pod naslovom *Pjev mržnje Gabrielea D'Annunzija* (Il canto dell'odio di Gabriele D'Annunzio) (Nazor, 1977d: 325). Nazor tu razložno upozorava na govor mržnje u D'Annunzija („luridi croati“), premda se u svome poetskom djelu i sam latio nelijepih stereotipa.

Ostaje ipak pitanje: odakle Nazoru ti stereotipi navedeni u početku ovog oglada?

3. Šenoino poetsko preziranje Talijana

Nije da prilika i povoda za stereotipe nije bilo, i talijanskih o Hrvatima i hrvatskih o Talijanima (o nekim inim stereotipima spram inih u hrvatskoj književnosti, npr. spram Morlakâ, pisao sam drugdje¹). Talijani su Hrvatima prvi susjedi – nije onda čudno da znamo jedni o drugima svašta ružnoga. Svatko, naravno, pamti zlo drugome. Oni, recimo, još po knjigama pišu kako su uskoci, u svibnju 1643., zarobili kod otoka Hvara mletačku lađu, njezinu zapovjedniku Cristoforu Venieru otkinuli glavu, iščupali srce i izjeli ga *dok je još kucalo* (Zorzi, 1979: 382-384, ne navodeći izvor; Scotti pak na temelju dokumenata navodi da je Venier zarobljen i odveden u Senj, gdje mu je glava odrubljena i izložena). Krčkog kneza Krstu Frankopana (Brinjskoga) pamte samo po porazu u Furlaniji kada je zarobljen, te spominju da je *sadistički sakatio i slijepio jadne seljake* (Zorzi, 1979). Hrvate su osobito omrazila (katkad i napuhana) zlodjela krajiške soldateske koja je u Milanu 1848. skršila nacionalni ustanak, pa Carlo Cattaneo (1849: 76) piše o *hrvatskim hordama*. Ta beskorisna habsburška akcija (jer je Milano ionako samo 11 godina kasnije pripao Pijemontu) nanijela je Hrvatima golemu štetu u talijanskome kolektivnom imaginariju – a poslije je bilo posve beskorisno dokazivati da je ta soldateska bila baš s Vojne granice, dakle ne osobito hrvatska po svome nacionalnom sastavu (tu je bio i Petar Preradović). Bit će Talijana koji će priznati da je Venecija u četvrtome križarskom ratu, sorivši i opljačkavši prvo Zadar, pa Carigrad, upropastila Europu za duga stoljeća unaprijed: dovoljno je zapamtiti da duga mržnja pravoslavnih na katolike proizlazi poglavito iz te izdaje i pljačke, te da je razaranje i rušenje Bizanta djelotvorno i definitivno otvorilo Turcima put u Europu na kojemu će ih zaustaviti tek Sobieski kralj 1683. pod Bečem. A ipak će se naći povjesničar, poznat i ugledan, Alvise Zorzi, koji skida krivicu s Mlečana, tvrdi da su na zauzimanju Zadra insistirali križari, da je ulazak u Zadar bio *logična potreba*, te da su za razaranje i pljačku bili krivi zadarski Hrvati, jer su križare *dočekali neprijateljski umjesto da ih lijepo ugoste* (Zorzi, 1979)! O onome što se pamti s hrvatske strane uzalud je raspredati: ima toga za knjigu a ne za pasus u ogledu.

Nazor, koliko vidimo, ne poseže za povijesnim činjenicama, premda ih je mnogo i suviše, nego za mitemima (o Mlecima sazdanima na velebitskim hrastovima, o

¹ Vidi Bešker, 2007a.

sužnjima galijotima itd.) i za stereotipima, ponekima naslijeđenima iz deseteraca s druge konfesionalne strane (gdje ...ni u *Latina vjere*, dugotrajna asocijacija na 1204. i Latinsko Carstvo). Odakle mu ti stereotipi? Iz nešto ranije hrvatske štokavske književnosti, koju je i sam nasljedovao u *Krvavim danima* (1908), *historijskom romanu iz istarske prošlosti* o pazinskoj buni 1598.

Ne manjka tih stereotipa u Josipa Eugena Tomića, Eugena Kumičića, čak i Ante Kovačića („Madžarske i talijanske boljetice hvataju se samo lijelih i kržljavih ljudi!“, piše on u *U registraturi*) – ali pravi im je rudnik *Čuvaj se senjske ruke* Augusta Šenoa.

Tu je jedan od ključnih likova Mlečić Vittorio Barbaro, prosac Hrvatice koji joj prijete silovanjem, obrazac arogancije:

*mletački je plemić mislio, da djevojka neće biti toli luda da odbije
čast poći za svoga gospodara“ (...)*

*Gospodaru svomu moraš se klanjati ako nećeš ženom, ali ćeš
ljubovcom.*

Tu gotovo da je *spiritus movens* biskup Marcantonio de Dominis, opisan kao pokvaren jer mu je mati Mlečanka:

*Ta ne rodih li se na Rabu, na mletačkom zemljištu? Nije li moja mati
Mlečanka, sestra tvoje majke bila? A majčino mlijeko u svakom je
čovjeku jače od očeve krvi.*

Opisan i kao izdajica Senja:

Pa tko se je zajamčio za Mlečiče? - Senjski biskup!

A to je, za Šenoinu pripovjedačku ekonomiju, sve logična posljedica mletačkog mlijeka kojim je zadojen jer, piše on:

svaka je senjska majka znala pričati kakvi da su krvopije Mlečiči.

Sve to se argumentira i riječima likova u romanu:

*Gdje, pitam te, ima mletački jarbol o kojem nije visjela senjska
glava?*

(...)

Mlečiči vješaju bez obzira svakoga Senjanina

(...)

*Mijesi vam se kolač, a u njem ima otrova. Kane vas podaviti kao
miševe; ali šta podaviti? Ja znam, hoće da vas svezane predadu*

Mlečićima, neka vas povješaju, neka vas natiču na kolac, neka vas prikiju uz veslo mletačko.

Cjelovit programski stav izložen je u vatrenu govoru kneza Posedarskoga koji – baš kao i Gupčev u *Seljačkoj buni* – postiže željeni učinak na okupljene:

Dok bude u meni duše, kucat će u tom srcu živa mržnja na Mlečiće, jer su oni zator roda našega, jer rade da im budemo roblje - pusto roblje. Moj rod polazi iz stare djedovine hrvatske - iz Dalmacije. Gledajte tu nekad lijepu - sada jednu zemlju. Istrijebiše vinograde, posjekoše masline da tjeraju naš narod na more, iskorijeniše naše šume da sagrađe korablje, u kojima će rob Dalmatinac svojim znojem, svojom krvlju stjecati bogatstvo i slavu oholaj Veneciji. Pitajte Carigrad, Moreju, Famagustu, Lepanto! Čija li je to slava? Mletačka. A čija je sijevala sablja, čija li tekla krv? Zar himbene senatorske čete sa Markova trga, zar bogatih kramara sa Rialta? Nipošto. Hrvatska je sijevala posjeklica, iz hrvatskoga srca tekla je junačka krv za tuđu slavu! Što čeka vas budete li meki, pokorni, vas, slobodne junake, dične plemiće? Ropstvo, vječito, kletu ropstvo, lanac na mletačkoj galiji, muka pod olovnom krovom ili smrt u podzemnom duplju duždeve palače. Ta gledajte mene! Moj rod je napustio staru domovinu, lijepu Dalmaciju, gdje sada našinac ne vrijedi ništa, gdje mu tuđinska noga stoji za vratom, gdje ne smiješ slobodno junakovati disati ni misliti. Pa pitam vas, koja obitelj u ovom gradu nema od Mletaka tražiti brata, oca, sina, muža ili vjerenika? I ako vam to dosta nije, sjećajte se krvave rane naše, sjećajte se slavnoga Klisa, tog vječnog spomenika junaka Petra Kružića! Na ove svoje oči gledah tu vječnu sramotu slavne Venecije. Četvrta tomu teče godina. Vi znate kako je knez Bartolović oteo pomoću senjskih junaka tvrdi Klis iz pandža osmanskog zmaja, vi znate kako je slavni kapetan Albričić branio junački to gorsko gnijezdo, vi znate kako mu naši junaci pod pokojnim biskupom Antunom pritekoše u pomoć, kako je i biskup pao, kako general Lenković, moj rođak Jure i ja jedva živi utekosmo od zasjede turske, za koju su Mlečići dobro znali, kako Albričić, predavši se na vjeru, izgubi glavu. I viđasmo jedra mletačkih galija, da, mletački general Benedikto Moro stojeći sa svojom vojskom - kršćanskom vojskom - pod oružjem, gledaše mirno kako stostruka turska vojska na prijevaru skončava kršćanske junake - i mletački general ne pomože. Ja sam to gledao. To vam je slavna Venecija, to vam je stara ona varalica s kojom sklopiste mir. Nu ja se zakleh onog dana na sablju svoga oca da ću do groba mrziti Mletke, osvećivati im se do smrti svoje. - Valja ti riječ, kneže! - skoči vojvoda Orlović - valja ti, kao da si je uz gusle slagao. Nestalo im traga sa svijeta od naše sablje! Da bog da! - Da bog da! - ozva se društvo.

Generalnih ocjena s prizvukom kolektivne krivnje ima u Šenoinu romanu sa senjskom tematikom i na račun drugih nacija:

Mlečići ne uzdajući se više u hrvatske i dalmatinske vojnike svoje, namicali sve to više plaćenika Arbanasa, ljutih krvnika bez duše.

I taj stereotip o Arbanasima naći ćemo u Nazorovim *Krvavim danima*.

Stereotipe o Mlečićima, temeljene na općem konceptu nacionalne odnosno vjerske/konfesionalne kolektivne krivnje, baštinjene poglavito iz deseteračkoga idejnog poklada predodžba sročena *kao da si je uz gusle slagao* (kaže Šenoin Orlović, o čemu više drugdje²), Nazor je posudio ponajprije od Šenoe i njegovih poznoromantičarskih suvremenika, koji su utjecali u tom pogledu i na modernu, jer su te ideje bile (i još su) dio kolektivnog imaginarija u Hrvata.

Posudio, a ne preuzeo, jer ih je koristio kao namjenska opća mjesta u dijelu svog stvaralaštva – ali njima nije bio prožet njegov svjetonazor, iako u bitnome svome dijelu nacionalistički.

4. Knjigom na knjigou, mitom na mit

Nazorov nacionalizam nije upitan ni kad je posrijedi njegovo književno djelo, a ne samo govori partizanima. Nikakva sablazan: čak i u Australiji Simon During zna (1990: 138) kako je *već postalo opće mjesto da literatura kao institucija radi u nacionalističke svrhe*. Stoga i Anderson (1991) zahtijeva da se nacionalizam sagleda u razmjerima velikih kulturalnih sustava koji su mu prethodili i unutar kojih – ili protiv kojih – jest rođen. Upravo During podsjeća, uostalom, da je moguće biti nacionalist a da se ne bude imperijalist, da je nacionalizam bio slobodarski stav (primjenjivo na ilirski pokret), te da je Herder (koji je i skovao neolatinizam *Nazionalismus*) koristio kulturalni nacionalizam *u naporu da stupi u kontakt s onima koje smatramo nacionalnim kulturama i da ih respektira* (During, 1990: 139). Baština je tog doba da se sloboda u građanskoj kulturi uglavnom smatra inačicom nacionalne slobode, da se oslobođenje poima kao nacionalno, ne samo svoje nacije (nacionalno osamostaljenje Grčke u prvoj četvrtini XIX. stoljeća imalo je podršku niza nacionalnih literatura na Zapadu, a Byron je samo najpoznatiji primjer). Nazor svoj nacionalizam – formiran u osnovnim crtama još u istome XIX. stoljeću – ne poima kao imperijalistički (a u njegovu političkom angažmanu dovoljno je elemenata za ocjenu da i nije bio imperijalistički, ali to izlazi izvan okvira naše teme). S druge strane, on talijanski kulturalni nacionalizam tretira kao imperijalistički (u čemu i te kako ima pravo kad su posrijedi D'Annunzio i još neki prvorazredni pisci njegova doba), premda talijansku kulturu ne prestaje poštovati.

² Vidi Bešker, 2007b: 61-67.

Objavljeni Nazorovi nazori o Talijanima – kako oni italofobni, koncentrirani u njegovim fikcionalnim i političkim spisima i ovdje dijelom navedeni, tako i oni italofilni (mahom u njegovim književnopovijesnim prosudbama) – nedvojbeno pripadaju u književne heteropredodžbe (o stranim zemljama i tuđim narodima), pa bi samim time mogli biti predmetom imagologije, kako se od kraja 1960-ih godina naziva grana poredbene književnosti koja se bavi baš heteropredodžbama i autopredodžbama, o čemu nas izvješćuje Dukić (2009: 5).

Ako bi se imagologija imala baviti samo književnim pojavama koje prelaze granice jednog jezika, kako sugerira Aachenska škola (Dukić, 2009: 9), ako bi se bavila međujezičnim komparacijama – onda sâm uvid u Nazorove nazore o Talijanima ne bi bio dostatan učiniti ih predmetom imagologije. U tom slučaju bismo morali Nazorove heteropredodžbe istražiti kao diskurzivne tvorbe koje se nalaze i u drugim nacionalnim književnostima (pa bi nam u talijanskoj krasno poslužile ksenofobne heteropredodžbe u djelima raznih književnika, počev od renesansnih komediografa poput Dolcija, preko Manzoniya, sve do pjesnikâ libretistâ Solere i Ghislanzoniya, čiji je istovetan poetski bojni poklič: *Morte allo stranier!*, *Smrt strancu!*, godinama redovito odjekivao sa splitske peristilske scene, te napokon do D'Annunzija). Dakako da bi za to bila nužna mnogo opsežnija rasprava, dok bi s druge strane, samo Nazorovo djelo bilo posve nedostatan uzorak.

Posve bi drukčije bilo ako raspravu o Nazorovim predodžbama ne uvrstimo u komparatistiku, nego naprosto u nacionalnu povijest književnosti, držeći se razdiobe koju sugerira Konstantinović (1992, zamijenivši njegovu *interkulturalnu germanistiku interkulturalnom koroatistikom*) ili, *mutatis mutandis*, Dyserinck (1966.).

Ako bismo striktno koristili imagološku terminologiju, morali bismo odgovoriti i na pitanje: jesu li i koje su Nazorove heteropredodžbe imagotipi, dakle *specifične, vrijednosno obojene, povijesnim vremenom nastanka obilježene predodžbe o stranim zemljama* (Dukić, 2009: 15, prema Fischer, 1973)? Ako eventualno i jesu zaslužile klasificiranje među imagotipe u trenu kada ih Šenoa kuje, ako dopustimo da se doba nastanka *Velog Jože* (1904) ne odmiče suviše od 29 godina ranijeg doba kada je dovršen roman *Čuvaj se senjske ruke*, svojim ponavljanjem kroz školsku izobrazbu kroza sve XX. stoljeće te su konkretne heteropredodžbe do nas doprle zaista samo kao stereotipi. Ali ako zaključimo da ih je Nazor prihvatio već gotove i spremne za recikliranje, bez kritičkog propitivanja (kako se čini, ali bi prije konačnog zaključka to trebalo potanje istražiti), onda su i u njegovu fikcionalnom djelu to već stereotipi (u smislu kako taj pojam definiraju Ladmiral i Lipianski, 1989., obrazlažući pritom da su stereotipi i predrasude znatno inducirani značajkama odnosa između sociokulturalnih skupina, što se u ovom slučaju može primijeniti i na talijanske i hrvatske literate na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće).

Uostalom, imagotip (prihvatimo li taj pojam) može se pretvoriti u stereotip u veoma kratkom vremenu. Ono što Fortis zapisuje o Morlacima moglo bi odgovarati

definiciji imagotipa, ali kada ponešto od toga – nerijetko doslovce – u svoja djela prenose Giustiniana Wynne, odnosno M.me de Staël, već je stereotip.

Teško je heteropredodžbe Šenoe pa Nazora o Mlečanima svrstati u imagotipe i utoliko što se nominalno ne odnose na doba kada su zapisane (bilo 1875., bilo 1904.), nego na 1601. (*Čuvaj se senjske ruke*), ili recimo na 876.-878. (kada je vladao navodni Iljko, koji se u Nazora zove Inoslav). One se, doduše, podudaraju s nekim inim istodobnim heteropredodžbama o Mlečanima. Karaman (1889: 5) kivno podsjeća na savjet fra Paola Sarpija mletačkoj Signoriji: *Se volete i Dalmati fedeli, teneteli ignorant* (Ako hoćete vjernost Dalmatinaca, držite ih u neznanju), te citira (1889: 5-6) *nepravedan zakon po kojemu je Dalmatinac mogao u Padovi steći doktorsku diplomu samo plativši 40 cekina, odakle čuvena izreka: Accipiamus pecuniam, et mittimus asinum in patriam suam* (uzmimo novac i pošaljimo magarca u njegovu domovinu). Dakle, opet pišući o činjenicama starima stoljeće ili stoljeća ranije.

I na to se može primijeniti Pageauxova (Dukić, 2009: 145) opaska: *ne možemo zaboraviti u kojoj je mjeri slika ponekad ‘anakrona’ u odnosu prema političkom događaju. Važno je razumjeti koju društvenu funkciju taj anakronizam može imati, koja je funkcija tekstova koji primjerice usred 20. stoljeća nastavljaju koristiti sliku o Španjolskoj iz „zlatnog doba“ – mutatis mutandis u korištenje slike o Mlečanima iz XVII. stoljeća (ili o Hrvatima iz stoljeća VII.) u početku bilo XX., bilo XXI. stoljeća.*

Naime, citirana interesa za mletačke, pa i ine talijanske (Sarpi) nazore o Dalmatinskim Hrvatima, viđene kao iskaz kolektivne krivnje spram Hrvata, odnosno cjelokupnog interesa za elemente kolonijalnog gledišta Mletaka o Dalmaciji, vjerojatno ne bi ni bilo na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće – ni u Karamana, ni u Nazora, ali ni u cijelom nizu autora koji su im neposredno prethodili, od Nodila nadalje – da u Italiji nije bio na djelu iredentizam kao jedan od elemenata imperijalizma nove regionalne sile s ambicijama velesile, i da se taj iredentizam u svojim aspiracijama nije oslanjao ideološki (dakako: anakrono) i na davni rimski dominij Histriom i Dalmatiom i na mletački kolonijalizam naprasno završen 1797. akcijom treće strane, Francuske.

U tom pogledu heteropredodžbe dijela talijanskih autora istoga razdoblja – a D’Annunzio je tu izvrstan primjer – nisu u Italiji shvaćene kao odnos prema Drugome, nego kao prema svome, dok se onaj Drugi eventualno vidi u Austriji, u Beču.

Dalmacija i Istra za talijanske autore nisu područje drugosti (alteriteta), osim donekle za Fortisa, koji se pak koncentrirao na *Hinterland*. Za mnoge od njih (uključujući D’Annunzija, koji će slatkom likerom od višnje nadjenuti komercijalni naziv *Il sangue morlacco*, još aktualan, istodobno jasan pokazatelj koliko je daleko od Fortisove heteropredodžbe), Dalmacija je obala, kao i Istra i Rijeka, kolonijalno područje, gdje se govori kolonijalni mletački, *veneto da mar, koiné* mletačke

talasokracije, *lingua franca* u jednome od svojih primarnih značenja. Pritom nije bitno je li govori sve pučanstvo, ili samo manjina, ali ona o koju se talasokracija mora oslanjati. Spomenimo samo jedan primjer: mletački sindik Zuan Battista Zustinian (ili Giustiniano) u svome *Itinerariju* piše 1553. o Šibeniku, među inim: *I costumi degli abiti, il parlar et le pratiche di questi Sebenzani sono tutti all' usanza schiava e vien, che quasi tutti hanno anco la lingua franca , et qualche gentiluomo veste all'italiana, ma sono rari. Le done tutte vestono alla schiava, e quasi niuna sà parlar franco.* (Odjeća, govor i ponašanje tih Šibenčana svi su na slavenski način, ali gotovo svi koriste i *linguu francu*, a poneki plemić se odijeva na talijanski način, ali takvi su rijetki. Žene se sve odijevaju slavenski i gotovo nijedna ne zna govoriti franco., tj. kolonijalni mletački talijanski – *Commissiones et relationes venetae* II, 205).

Uzmemo li sve to u obzir, vjerojatno bi najlakše bilo naći uporište za teorijsku vivisekciju citiranih Nazorovih ulomaka u kolonijalnim i postkolonijalnim studijama kakve su ustrojili Edward W. Said odnosno Gayatri Spivak, na koje ne zaboravlja uputiti Charles Bernheimer (1995: 7). Uronjen u talijansku kulturu kroz talijanski jezik i kroz stilistiku talijanskih autora koju unosi i u svoje hrvatske poetske tekstove, ali Hrvat po samorazumijevanju i po svjesnom opredjeljenju, Nazor naprosto nije mogao, nije znao ne reagirati na kolonijalni stav koji je u najbolju ruku, onu Fortisovu, već u Dalmaciji vidio Orijent u smislu Saidova *Orijentalizma* (1978.), dakle ne kakav je po sebi ili po svojim žiteljima, kao nešto prirodno dano, nego kao sliku koja o njemu vlada na Zapadu (u Napulju se hrvatski i dalje predaje na Orijentalnom univerzitetu). Mletački kolonijalizam je *nanovo izmislio* i Dalmaciju, tako uspješno da je svoju sliku o Morlacima servirao i Voltaireu koji ih (1785: 40), naizgled slučajno, smješta na prvo mjesto svoga kratkog popisa tipičnih divljaka. Posrijedi je, dakle, fantazija (Pandolfi 1997: 15), odnosno sanjarija (Pageaux, 1989 u Dukić, 2009: 145) koja reflektira ideju koju vlast (svojedobno kolonijalna, kasnije imperijalistička) ima o sebi i onome što država drži ili bi rado držala, kao „zonu kontrole“ (kako to definira Said, 1989).

Suočen – da radikalno pojednostavnimo – s heteropredodžbom u dijelu talijanske literature o divljim Morlacima i kulturnim Talijanima u Dalmaciji, kao dijelu romantičke autopredodžbe o kontinuitetu kulturne vertikale od Scipiona i Cicerona do Cavoura i Tommasea, Nazor nije znao u njoj kritički sagledati *Izmišljanje tradicije* (Hobsbawm-Rangers 1984), pa ga odbaciti *tout court*. Nije mogao predvidjeti Andersonovo lažnim čuđenjem obojeno pitanje: *Zašto nacije slave svoju starost, a ne svoju iznenađujuću mladost?* (1986). U njegovu poetskom djelu Talijan – ako bismo se poslužili klasifikacijom koju nudi Moura (Moura, 1999. U Dukić, 2009: 151-168) – nije *alius* (utopijski drugi) nego *alter* (ideološki drugi), kojemu Nazorov fiktivni Hrvat ne želi više biti *subalter* (podčinjen – i eto nas do ključnog termina kojim se služi Gayatri Spivak).

Protiv te subalternosti Nazor je krenuo knjigom na knjigu, člankom na članak, fikcijom na fikciju, mitom na mit, stereotipom na stereotip. Reagirajući na talijansko

izmišljanje Dalmacije (i Istre) unutar zapadnog izmišljanja Orijenta, Nazor se pothvatio izmišljanja Hrvatske iz hrvatstva i iz slavenstva, izmišljanja tradicije, ovaj put slavenske generalno i hrvatske partikularno, dakle prihvaćajući jedan već anakroničan romantičan obrazac i primjenjujući ga, ali u skladu s ekonomijom pjesničkog diskursa u kojemu Nazorovo ponosno *slavenstvo* zauzima ono mjesto koje će dvadesetak godina kasnije, igrom slučaja baš u Dalmaciji, na Martinskoj pred Šibenikom, zauzeti *négritude* u ekonomiji pjesničkog diskursa Aiméa Césairea (koga je naziv Martinska podsjetio 1935. na Martinique, inspirirajući *Cahier d'un retour au pays natal*).

Nazor se, za razliku od mlađega Césairea, drži romantičnog obrasca i prihvaća još anakroniju varijantu mita o naciji, *neostvarivo romantičnu i pretjerano metaforičnu* (Bhabha 1990: 1). I na njegovu kreaciju može se primijeniti Nairnova metafora o naciji kao dvolikome Janu (1981: 348), uključujući i onu naraciju nacije koja iskazuje „heimlich“ *ushit srca* i „unheimlich“ *užas koji izazivaju prostor ili rasa Drugoga* (Bhabha, 1990: 2). Talijani Nazorovu hrvatstvu jesu alteritet, pa ih tako i tretira u svojoj fikciji, a i u političkoj dnevničkoj prozi.

Prilično je lako, iako i reduktivno, zaključiti da se Nazorova fikcijska heteropredodžba Talijana temelji na njegovoj autopredodžbi o Hrvatima koji bi, slavni i moćni, postigli puno više i bolje da im vrazji tuđini daju ili da su, barem, sami Hrvati bitno složniji i manje naivni, što je jedna od konstanti preromantizma i romantizma (usp. Frangeš, 1987: 160; Črnja 1972: 192; po potrebi i: Bešker, 1997; Bešker, 2002; Bešker, 2007b), ali koja se u hrvatskoj literaturi proteže i bitno dulje, barem do Gotovca. Ta se Nazorova autopredodžba, u stanovitoj mjeri, javlja i kao razmjerno pozna varijanta tipičnoga romantičnog mita o naciji kao napon razbuđenu divu koji pamtimo iz Hankine mistifikacije (1822) i koji je u Mamelijevoj (1847) ksenofobnoj verziji postao talijanskom himnom. Ona je ipak, kao što je očito u *Velom Joži*, podčinjena (subalterna) heteropredodžbi Talijana, pa bi se na nju moglo *post hoc* primijeniti metodsko pitanje koje je Gayatri Spivak postavila u naslovu svoga sjajnog eseja „Može li podčinjeni govoriti?“

Primjećujući kako Spivak citira Macaulayev Podsjetnik o indijskom odgoju iz 1835., koji zahtijeva da se obrazuje klasa kadra biti tumačem između Englezâ i milijunâ kojima će oni vladati, teško je ne sjetiti se da je istu funkciju u Istri i Dalmaciji obavljala sudska, školska i upravna birokracija presađena pod Austrijom iz Lombardsko-Venetskog Kraljevstva. To je bio korak dalje spram Sarpija, ali opet sasvim kolonijalno motiviran trud, iako taj put dirigitiran iz Beča. Ipak, iz tog konstrukta, služeći se njegovim instrumentima, izrasli su Nodilo (koji je nacionalni preporod započeo na talijanskome, jer je to bio *Umgangssprache*, tj. uporabni jezik obrazovanih dalmatinskih Hrvata, i koji je znatan trud posvetio proučavanju rezidua slavenskih mitova u Hrvata i Srba), pa i sam Nazor. Vjerna Derridi, Spivak smješta motiv govora podčinjenoga prije u libidinalnu nego u socijalnu sferu – nukajući na

pitanje koliko je u tome razlog što se toliko velik dio nacionalističkog otpora tuđemu imperijalističkom nacionalizmu „sklonio“ u poeziju, čak i lirsku, a koliko je razlog u komunikacijskim prednostima poezije. Pretresanje tog aspekta u Nazora odvelo bi nas predaleko s obzirom na funkciju ovog teksta, ali moglo bi biti poticajno.

Je li Nazor mogao izbjeći stereotipe? Ili bi pitanje trebalo postaviti ovako: je li moguće izbjeći stereotipe? Ne otvarajući novu raspravu, zadovoljimo se ovdje samo podsjetiti da stereotip udovoljava spontanoj težnji za simplifikacijom i racionalizacijom, koja se ogleda i u svakoj shematskoj sistematizaciji. Tako to objašnjava Maisonneuve (1975: 138): *...ta operacija simplifikacije i generalizacije svojstvena je svoj ljudskoj misli, koja teži shematizirati svoj okoliš da bi se bolje snašla usred razlika i promjena.*

Nazoru su stereotipi o Talijanima funkcionalni u sklopu njegova poetskog programa koji neskriveno reagira na kolonijalni aspekt talijanske književnosti. Za dalmatinske intelektualce 1918. je imala biti završni čin dekolonizacije (i tu je vjerojatan ključ Nazorove *Radosti* napisane te godine, toliko *heimlich* da je na rubu kiča). Drugi je par postola (ili rukava, kako vole na sjeveru) što kraj jedne kolonizacije nije kraj svih kolonizacija (inače Nazor ne bi u pismu Jelenoviću i Petrisu 1947. morao braniti čakavštinu, jezik *Galiotove pesni*, a u krajnjoj crti i Bašćanske ploče te Istarskog razvoda, pa Ujevićeva *Oproštaja...*). Pokazalo se da se talijanska kolonizacija i povampirila, navevši Nazora da 1931. predbaci: *Rekoše: 'Vi ste uv'jek bili roblje'*. Naravno, njegova pozicija, a samim time ni poetika, nije postkolonijalna – ona je još antikolonijalna, zarobljena u vrijednosnom (pa donekle i u kulturalnom) sustavu bivšega kolonizatora koji bi to opet bio.

Ostajući zaključan u kavezu antiteze, bez snage da nađe neku eventualnu sintezu koja bi je prevladala, Nazor svome galiotu stavlja u usta užasnu sintagmu: *ova mržnja stara.*

Literatura

- Anderson, Benedict** (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London – New York: Verso.
- Anderson, Benedict** (1976). Narrating the Nation. *Times Literary Supplement*.
- Bernheimer, Charles** (1995). Introduction: The Anxieties of Comparison. U: Bernheimer, C. (ur.). *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*. Baltimore – London: John Hopkins University Press.
- Bešker, Inoslav** (1997). *Rinascita serba e Illirismo croato*. Napoli: Istituto Universitario Orientale.
- Bešker, Inoslav** (2002/2003) *Il Rinnovamento culturale e letterario nell'Ottocento*. Roma: Di.S.S.Eu.C.O.
- Bešker, Inoslav** (2007a). *I Morlacchi nella letteratura europea*. Roma: Il Calamo.
- Bešker, Inoslav** (2007b). *La musa violenta: Archetipi e tradizione nell'epica orale*

- della Slavia dinarica*. Roma: Il Calamo.
- Bhabha**, Homi K. (1990). Introduction: narrating the nation. U: Bhabha, H. K. (ur.). *Nation and Narration*. London, New York: Routledge (str. 1-7).
- Bhabha**, Homi K. (1990). U: Bhabha, H. K. (ur.). *Nation and Narration*. London, New York: Routledge (str. 291-322).
- Cattaneo**, Carlo (1849). *Dell'insurrezione di Milano nel 1848 e della successiva guerra*. Lugano: Tipografia della Svizzera italiana.
- Chakravorty Spivak**, Gayatri (1988). Can the subaltern speak? U: Nelson, C.; Grossberg, L. (ur.). *Marxism and the Interpretation of Culture*.
- Črnja**, Zvane (1972). *Storia della cultura croata*. Fiume: Edizione Dometi.
- D'Anunzio**, Gabriele (1929). *Lanave: tragedia*. Milano: Istituto Nazionale per la edizione di tutte le opere di Gabriele D'Annunzio.
- D'Anunzio**, Gabriele (1919). *Lettera ai Dalmati*. Venezia: Gazzetta di Venezia, 14-I-1919.
- Dyserinck**, H. (1966). Zum Problem der 'images' und 'mirages' und ihrer Untersuchung im Rahmen der Vergleichenden Literaturwissenschaft. *Arcadia*, 1, 107-20. Hrvatski prijevod u: Dukić, D., Blažević, Z., Plejić Poje, L., Brković, I. (ur.). *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*. Zagreb: Srednja Europa.
- Dukić**, Davor (2009). Predgovor. U: Dukić, D.; Blažević, Z.; Plejić Poje, L.; Brković, I. (ur.). *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*. Zagreb: Srednja Europa.
- During**, Simon (1990). Literature – Nationalism's other? The case for revision. U: Bhabha, H. K. (ur.). *Nation and Narration*. London, New York: Routledge (str. 138-153).
- Fischer**, Manfred S. (1973). Komparatistische Imagologie: Für eine interdisziplinäre Erforschung national-imagotyper Systeme. *Zeitschrift für Sozialpsychologie*, 10, 30-44. Hrvatski prijevod u: Dukić, D.; Blažević, Z.; Plejić Poje, L.; Brković, I. (ur.). *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*. Zagreb: Srednja Europa.
- Frangeš**, Ivo (1987). *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb, Ljubljana: Nakladni zavod Matice hrvatske, Cankarjeva založba.
- Grosjean**, Francois (1982). *Life with Two languages: An Introduction to Bilingualism*. Cambridge - London: Harvard University Press.
- Hanka**, Vaclav (1822). *Rukopis Zelenohorský*. Praha: Krok.
- Hobsbawm**, E; Rangers, T. (ur.) (1984). *The invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Karaman**, D. F. (1889). *Andrea Kačić-Miošić e i suoi canti*. Pola: Seraschin.
- Konstantinović**, Z. (1992). Monokultureller Wissenschaftlichkeitsanspruch versus kultureller Multinationalität. Zum Verhältnis zwischen 'Interkultureller

- Germanistik' und Komparatistik. U: Dyserinck, H.; Syndram, K.U. (ur.). *Komparatistik und Europaforschung. Perspektiven vergleichender Literatur- und Kulturwissenschaft*. Bonn, Berlin: Bouvier. (str. 281-288).
- Kovačić, Ante** (1911). *U registraturi*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Ladmiral, J. R.;** Lipianski, E. M. (1989). *La Communication interculturelle*. Paris: Armand Colin.
- Ljubić, Simeon** (ur.). (1877). *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium. Commissiones et relationes venetae / Mletačka uputstva i izvještaji*. Tomus II. Zagreb: JAZU.
- Maisonneuve, J.** (1975). *Introduction à la psychosociologie*. Paris: PUF.
- Moura, Jean-Marc** (1999). *L'imagologie littéraire : tendances actuelles* : U: Bessièrè, J. ; Pageaux, D. H. (ur.). *Perspectives comparatistes*. Paris: Champion. Hrvatski prijevod u: Dukić, D., Blažević, Z.; Plejić Poje, L.; Brković, I. (ur.). *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*. Zagreb: Srednja Europa.
- Mameli, Goffredo** (1847). *Il canto degli Italiani*. Genova.
- Nairn, Tom** (1981). *The Break-up of Britain*. London: Verso.
- Nazor, Vladimir** (1977a). *Sabrana djela Vladimira Nazora, V*. Zagreb: JAZU.
- Nazor, Vladimir** (1977b). *Sabrana djela Vladimira Nazora, VI*. Zagreb: JAZU.
- Nazor, Vladimir** (1977c). *Sabrana djela Vladimira Nazora, XIII*. Zagreb: JAZU.
- Nazor, Vladimir** (1977d). *Sabrana djela Vladimira Nazora, XVIII*. Zagreb: JAZU.
- Nazor, Vladimir** (1977e). *Sabrana djela Vladimira Nazora, XIX*. Zagreb: JAZU.
- Nazor, Vladimir** (1977f). *Sabrana djela Vladimira Nazora, XXI*. Zagreb: JAZU.
- Pageaux, Daniel-Henri** (1989). De l'imagerie culturelle a l'imaginaire. U: Brunel, P.; Chevrel, Y. *Précis de littérature comparée..* Paris: PUF (str.133-161). Hrvatski prijevod u: Dukić, D.; Blažević, Z.; Plejić Poje, L.; Brković, I. (ur.). *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*. Zagreb: Srednja Europa.
- Pandolfi, Mariella** (1997). L'altro sguardo e il paradosso antropologico. U: Bhabha, H. K. (ur.) *Nazione e narrazione*. Roma: Meltemi. (str. 9-25).
- Said, Edward W.** (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- Said, Edward W.** (1989). Representing the colonized. *Critical Inquiry*, 15, 2.
- Scotti, G.** (2006). *I pirati dell'Adriatico*. Trieste: LINT.
- Šenoa, August** (1963-1964). *Sabrana djela*. Zagreb: Znanje.
- Trubeckoj, N. S.** (1920). *Verhi i nizy russkoj kul'turi*. Sofija: Rossisko-Bălgarskoe Izdatel'stvo.
- Voltaire, F. M. A.** (1785). *Euvres complètes de Voltaire. Tome seizième*. Paris: De l'imprimerie de la Société littéraire-typographique.
- Zorzi, Alvise** (1979). *La Repubblica del Leone: Storia di Venezia*. Milano: Rusconi.

‘This Old Hate’ - Nazor and Stereotypes of Italians in Croatian Shtokavian Literature

Summary

Hetero-images of Istrian and Dalmatian Slavs created in Italian literary imperialist irredentism, as in works of D’Annunzio, stem from Venetian colonial experience resulting in carnivalesque stereotypes. Nazor retorts by creating anti-colonial stereotypes, mainly inspired by Šenoa; he juxtaposes ‘orientalism’ and ‘slavism’, opposes Italian and ‘Roman’ national myth to Slavic myth.

Key words: Nazor, Italians, stereotypes, colonialism, imagology